

مؤرفیم و مؤرف که دهرکهوتتی فیزیکی مؤرفیمه هیهه(فرد)، (۱۳۸۵: ۲۲).

۲-۳: مؤدیلی مؤرفؤلؤژی ریکخستنی فهرهنگی (لیکسیکون):

ئهم مؤدیله به یهکتیک له مؤدیلهکانی تیؤری مؤرفؤلؤژی مؤرفیمناغه دادهنریت، رۆشنیل لیبهر له نامهکی خوی به ناوینشانی "دهرباره ریکخستنی فهرهنگی" له سالی ۱۹۸۰ تیؤری مؤرفؤلؤژی پینشیاکرد، که لهسهر بنهمای ئهو مؤرفؤلؤژییه له دو روانگهوه پهره بهم تیؤره دا و فراوانی کرد: یهکم ئهومیه سهلماندی که دهبیت مؤرفؤلؤژی وشهگهردان و مؤرفؤلؤژی وشهداریز له فهرهنگدا بهکاربهیندیرین، چونکه پنیوستییان به ژماریهک له ههمان پرؤسهی فهرمی هیهه [به ههمان شیوه ماملهلیان لهگهل دهکریت] و دووم ئهومیه که ههلیدا ههلسوکهوت و کارلیکی یاسا مؤرفؤلؤژییهکان سنورداریکات و لهم ریگهیهوه چهسکی "وشه ئهگهری" سنورداریکات.

لهم تیؤرهدا، لیبهر ههلیدا تاومکو سنورداریتییهکانی فهرهنگی دیاریکات و دوباره سنورمکانی لیکۆلینهوهی مؤرفؤلؤژی وینهبکیشیتهوه. بیکومان له پینش لیبهر، سیگل (۱۹۷۴)، جاکندۆف (۱۹۷۴) و ئارۆنوفیش (۱۹۷۶) ههلیداندوه تاومکو پیکهاتهی فهرهنگ وینهبکیشن، گرینگترین پرس و بابعت بۆ ئهوه بو که: (ا) دهبیت چ شتیک له فهرهنگدا ههبیت (واتا دروازه فهرهنگی چ زانیارییهکی ههبیت) و (ب) دهبیت پهیومندی دروازه فهرهنگیهکان به یهکتریهوه چون بیت (Lieber, 1980: 9-12).

ئارۆنوف (۱۹۷۶) دروازه فهرهنگیهکان که یهکه شینهکاروهمکان (ساده) و وشه ناساده فهرهنگیهکان دهگریتهوه، له بهرچاودهگریت، و مکو box و transmission لهم زمانهدا، که واتاکانیان ناپیکهاتیهین، بۆیه ئهو دروازیهک بۆ گیرمهکان دانانیت.

بهلام سیلکیرک (۱۹۷۸) سیستهمیک پینشیازدکات که له بیروبوچونی ئارۆنوف جیاوزه و لهم سیستهمهدا تهواوی رهگهر فهرهنگیهکان، لهوانه وشهکان، قهدهکان، و گیرمهکان له فهرهنگدا دروازه فهرهنگیهکان هیهه(ارکان و بیدگی، ۱۳۹۹: ۷۴).

بهلام به باوهری لیبهر (۱۹۸۰)، دروازه فهرهنگیهکان رهگهر و توخمی شینهکاروهن، واتا ساده و توانای کهرتبونیان نییه بۆ کهرتی تر، که زانیاری پهیومست به پوله گهردانییهکان، نواندنی فۆنؤلؤژی، نواندی واتایی، و چوارچیوهی وچهپۆلی لهخۆدهگرن. لهسهر ئهو بنهمایه، بۆ نمونه گیرمهکیک به ههمو ئهندامانی پۆلیکهوه نالکیت، بهلکو به ئهندامیکی تایهتی ئهو کۆمهلهیهوه یا ئهو پۆلهوه دهلکیت. (بۆ نمونه له زمانی ئینگلیزیدا لهوانیه گیرمهکیک تنها به رهگهکانی زمانی لاتینییهوه بلکیت.) له راستیدا ئهو دروازه فهرهنگیه ئهم زانیارییهانه دیاریدهکات. زانیارییهکانی تر چوارچیوهی تیکردیمی لهخۆدهگرن که رۆنانی ئارگۆمینیتی دروازه فهرهنگی دیاریدهکات. بۆ نمونه کرداری go له زمانی ئینگلیزیدا، له رۆنانی رستهسازی بهکاردیت، که ئارگۆمینیتیکی هیهه و پنیوستییتهی، ئهو ئارگۆمینتهش، بهکهری ئهو

تهرخانکردوه به لیکدانهوهی پرؤسهی دارشتن له روانگهی تیؤری مؤرفؤلؤژی مؤرفیمناغه له زمانی کوردی و فارسیدا، له چوارچیوهی دارشتنی ههرمی و ناههرمی و دارشتنی پۆلگۆر و پۆلنگۆردا، له کۆتاییشدا نهجام و لیستی سهرچاوهکان خراوتهرو.

۲- چوارچیوهی تیؤری تویرینهوهکه

۱-۲: تیؤری مؤرفؤلؤژی مؤرفیمناغه(۱):

ئهم تیؤره لهگهل هاتنهکابهی بیری مؤرفیم سهریههلا، ئهمهش دوای ئهوهی رۆنانکاره ئهسهریکیهکان ئهومیان سهلماند، که وشه خاوهن رۆنانی ناومخۆیه مههست لهم وشانه کهوا فره مؤرفیم و ناسادهن، و توانای کهرتبونی بۆ پارچهی بچوکت هیهه، پارچهی وا که واتا بیان ئهرکی ریزمانی ههبیت، بهمهش رۆنانکارمکان مؤرفؤلؤژی بیان کرد به بهشیک له زمانهوانی و ئهرکی لیکدانهوه و ریکخستنی مؤرفیمیان لهناو چوارچیوهی وشهدا پیسپارد. (فمتاح و قادر، ۲۰۰۶: ۷)، واته بهپیی ئهم تیؤره وشه فره مؤرفیم و ناسادهکان خاوهن پیکهاته و رۆنانیکی ناومخۆیی ئالۆزن که له پیکهاتهی بچوکت دروستکارون. ئهم پیکهاته بچوکانه که بییان دهوتریت مؤرفیمهکان، و هک دانهکانی تهسیب بهدوای یهکتریدا دین و دهگونجین و رۆنانی وشهکان پیکهدهنین. ئهم تیؤره به تیؤری یهکه و ریکخستن (item & arrangement) ناسراوه. لهبهرئهوه تهواوی ئهو لیکۆلینهوانهی که باوهریان به بونی پیکهاتهی ناوموهی وشهکان هیهه، سهرنجی خویان لهسهر شیکردنهوه، و هسفرکردن و پۆلینهندی بهشه پیکهانهرمانی وشه ناسادهکان چردهکانهوه، دهکونه چوارچیوهی مؤرفؤلؤژی مؤرفیمناغهوه. سۆسیر که دامهزرتنهری قوتابخانهی رۆنانکاری بو، له ههوادار و لایهنگرانی ئهم تیؤره بو. (سۆسیر) مؤرفیمی به بچوکتترین نیشانه و یهکهی واتادار دهزانی. (فرد، ۱۳۸۵: ۲۱).

لهم تیؤرهدا مؤرفیمهکان دهخرینه تهنیشت بهکتری و ههر مؤرفیمیک خاوهنی دروازیهکی فهرهنگی تایهت به خویتهی، جا ئهو مؤرفیمه چ مؤرفیمیکی سهربهخۆ بیت یاخود گیرمهک بیت (مهحویی، ۲۰۱۰: ۷۱). لهمهشدا گیرمهکان هاوشیوهی مؤرفیمی سهربهخۆی فهرهنگی له فهرهنگی زمانهکهدا دهبنه خاوهنی دروازیهکی فهرهنگی تایهت به خویان.

له تیؤری مؤرفیمناغهدا، دروستبون و پیکهاتتی وشه له نهجامی ریکویکی و بهیهکهوههاتنی مؤرفیمهکانهوه دیته ئاراهه (Booij, 2010: 1). بۆ نمونه "ناشتیخوازی" له نهجامی بهیهکهوههاتنی مؤرفیمهکانی "ناشتی" و "خواز" و "ی" یهوه دروستبووه و پیکهاتوه. له زمانی فارسیدا وشه "کارگزینی" له نهجامی بهیهکهوههاتنی مؤرفیمهکانی "کار" و "گزین" و "ی" یهوه دروستبووه و پیکهاتوه. لهم تیؤرهدا گریمانهی ئهوه دهکریت که دهواتریت سنوریکی رۆن و دیاریکراو له نیوان مؤرفیمهکاندا لهبهرچاوبگیریت و بۆ ههر واتایهکی زیادکراو، مؤرفیمیکی جیاواز بونی دهبیت. کهواته بهپیی تیؤری مؤرفیمناغه، پهیومندییهکی یهکبهیهک له نیوان

(۱) بۆ زانیاری زیاتر لهسهر ئهم تیؤره برهوانه: (فرد، ۱۳۸۵؛ رفیعی، ۱۳۹۱؛ ارکان و بیدگی، ۱۳۹۹؛ اسلامی پور و دیگران، ۱۳۹۸؛ Haspelmath, 2002; Lieber, 2009; Selkrik, 1982;

بتوانن بە يارمەتى ئەم وشانە ئەو چەمکانە دەربېرن کە مەبەستيانە. لە زمانى كوردى و فارسىشدا پروسەى مۆرفۆلۆژىي جۆراوجۆر بۆ دروستىونى وشە بەکار دەھێنرێت. لە نيو ئەمانەدا پروسەى دارشتن، يەكئىكە لە پروسەکان.

سىستەمى رۆنانى فەرھەنگى بەپىي بۆچونى لىبىەر، بە ھوى سادەپىي و توانايى رۆنکردنەو مەبەستيانە، لە ياساكانى وشەدرۆستکردنى ئارۆتۆف بە باشتەر دادەنرێت. لەم سىستەمەدا، گىرەمەلکاندن جۆرئىكە لە تۆمارى فەرھەنگى، کە تىيدا گىرەمەلکانىش ھاوشىوھى قەدە فەرھەنگىيەکان دەروازەى فەرھەنگيان ھەبە. ئەو تىرووانىي يەكەبى لە مۆرفۆلۆژىدا لە چوارچىوھى رىزمانى بەرھەمھىنان دەخاتەرۆ، لەسەر ئەم بنەمايەى كە مۆرفۆلۆژىي گەردانى و دارشتن و مۆرفۆلۆژىي گىرەمەى و ناگىرەمەى لەناو يەك بەشى فەرھەنگىي تايبەت لە رىسا بە شىوھى پەيرەوبەند و تەواولكاو و پەيوەست ئەنجامدەدرين.

بە پشت بەستن بە رىياز و بۆچونى لىبىەر "مۆرفىمە گىرەمەيەکان لە مۆرفىمە ناگىرەمەيەکان تەنھا لەمەدا جىواوزن، کە گىرەمەکان چوارچىوھەيەکان ھەبە وەك دەروازەى فەرھەنگى خۆيان، کە ھەم ئەو پۆلە توخمىيە نىشانەدات کە پىيەو لکىنراوہ و ھەم ئەو پۆلە توخمىيەى كە بەرھەمەدەھىنرێت" (Lieber, 1980: 63) پاشگىرى -ness بە ئاوەلناو مەکانەو دەلکىت تاو مەکو ناو بەرھەمەبەننیت و بۆ ئەم مەبەستەش پىويستى بە زانىارىيەکانى و مەچەپۆلى ھەبە وەك ژمارە ۱، كە دەتوانرێت دەروازەى فەرھەنگى تەواويان لە شىوھى ھىلکارى ۱-۲ دا بخرىتەرۆ:

کردار مە (Lieber, 1980: 62-65)، کەواتە بە باومەرى لىبىەر گىرەمەلکانىش ھاوشىوھى مۆرفىمە فەرھەنگىيەکان لە فەرھەنگى زمانەکەدا دەبن بە خاومى دەروازەيەكى فەرھەنگىي تايبەت بە خۆيان، لە فەرھەنگدا تۆماردەکرين، چونکە لە تىورى مۆرفۆلۆژىي مۆرفىبناغەدا مۆرفىمەکان دەخړنە تەنیش يەكترى و ھەر مۆرفىمىك خاومى دەروازەيەكى فەرھەنگى تايبەت بە خۆيەتى، جا ئەو مۆرفىمە سەر بەخۆ بىت يان گىرەمە بىت.

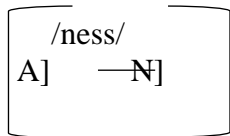
لە تىورى لىبەردا فۆرمى رىزمانى پىكەتەى فرەبىزى بونىكى بەرجەستەى ھەبە، كە دارى بىناو بەرھەمەدین ھاوتای وشەى شىاو. ئەم دارانە گرىيان ھەبە لەگەل ئەوپەرى دولق. قەوارەى دانە فەرھەنگىيەکان، قەدەکان و پىشگىر و پاشگىرەکان زىاددەکرين لەژىر گرى كاتىيەکانى ئەم دارانە و ناوى كۆى دارمە ديارىدەكەن (عەبدوللا، ۲۰۱۵: ۲۸).

لە تىورى مۆرفۆلۆژى لىبىەر (۱۹۸۰) فەرھەنگ، پروسەكانى مۆرفۆلۆژى و واتاناسىي فەرھەنگى لە بابەتە گرىگەکانن. ئىمە لىرەدا تەنیا نامازە بە پروسە مۆرفۆلۆژىيەکان دەكەين لە چوارچىوھى ئەم تىورەدا.

۲-۳: پروسە مۆرفۆلۆژىيەکان:

يەكئىك لە گرىگترين بابەتەكانى زمانەوانى كە لە ھەر زمانىكدا باو بوو، وشە و پروسەكانى مۆرفۆلۆژىيە كە لەو زمانە كاردەكەن. زانستى مۆرفۆلۆژى يەكئىكە لەو بەشانەى زمانەوانى كە لە پروسەكانى مۆرفۆلۆژى لە زمانەكانى مۆفۇدا دەكۆلئىتەرۆ. يەكئىك لەو بابەتانەى لە بوارى مۆرفۆلۆژىدا تۆژىنەوھى تىدا دەكرىت، ئەو شىواز و مىكانىزىمانەيە كە قسەكەرانى زمان بۆ درۆستکردنى وشەى نوئ بەكارىدەھىنن تا

$$(1) \quad [A] \quad [N] \quad \text{ھىلکارى ۱-۲ زانىارىيەکانى و مەچەپۆل بۆ پاشگىرى -ness}$$

$$(2) \quad \text{QUALITY}$$

ھىلکارى ۲-۲ دەروازەى فەرھەنگى تەواو بۆ پاشگىرى -ness (Bochner, 1993: 22)

دارشتن و لىکدان دەبىت بتوانن لەسەر ئەلۆمۆرفە قەدە گەردانىيەکانىش بەکاربەيندرين. لە زۆربەى تىورە مۆرفۆلۆژىيەکانى پىش تىورى لىبىەر (۱۹۸۰)، وەك لىكۆلنەمەکانى سىگل (۱۹۷۴)، جاکنۆف (۱۹۷۴) و ئارۆتۆف (۱۹۷۶)، گەردان لە بەشى فەرھەنگ جىابووہ و لە بەشى رستەسازىدا پىشنىيازکراو و جىي باس بو، كە وەك فۆرمىكى تايبەتمەندى رستەسازى لە كاتى درۆستىونى رستەدا بۆ پىكەتەى رستەسازى زىاددەكرا و لە رۆنانى سەرۆه، يا پىش جىيەجىکردنى ياسا فۆنۆلۆژىيەکان وەك توخم و رەگەزىكى مۆرفۆلۆژى خۆيان پىشانەدا. بەگشتى، پىگەى بەشى گەردان لە رىزمانى بەرھەمەين لە بابەتە پشتگۆيخراو مەکان بو، كە تا رادەيەك بە ھوى گەردانى نەبونى زمانى ئىنگلىزى بو (اركان و بىدگلى، ۱۳۹۹: 76).

لىبىەر دەربارەى دارشتن، دەلئىت كە دارشتن ھەندىك جار پۆلى وشەكە دەگۆرئىت و زۆرجار واتايەكى فەرھەنگى نوئ زىاددەكات و لىكسىمىكى نوئ درۆستدەكات و دەتوانرێت لە

بەھىزترين بەلگەى ئەو بۆ جىيانەکردنەو گەردان و دارشتن لە يەكترى بۆ ئەو مىكانىزمە دەگەرىتەرۆ كە بە شىوھى يەكسان مامەلە لەگەل پروسەكانى دارشتن لە زمانى لاتىنى و پروسەكانى گەردانى لەم زمانەدا دەكەن. ھەر لەبەر ئەمەشە كە ئەو پىشنىياز دەكات كە دوبارە فەرھەنگ رىكخىتەرۆ. ئەو كارەى ئەو ھەولئىكە بۆ ئەوھى كە بتوانئىت مىكانىزمە فۆرمىيە ھەنوكمەيىيەکان بۆ مۆرفۆلۆژى وەسفبكات و لە ئەنجامدا ئەم جۆرە كارانە، چەمكى "وشەى ئەگەرى" دەناسىن؛ "وشە" لەم بۆچونەدا، بە واتايەكى فراوان و ھىمادار بە واتاي يەكەيەكى واتادار ئىت كە دەتوانرێت لە زنجىرەى رستەسازى جىابكرئەرۆ (Lieber, 1980: 59-61).

لە مۆرفۆلۆژى، لىبىەر بەلگەيەك پىشانەدات لەسەر ئەو بنەمايە ئەلۆمۆرفىي قەد كە زۆرتر لە پارادايمە گەردانىيەکاندا دەبىنرین، پىويستە بە جۆرىك لە پروسە مۆرفۆلۆژىيەکان ھەژماربكرئىت تاو مەکو بتوانن لە بەشى مۆرفۆلۆژى سودبىينن. ئەم جۆرە قەدانە بناغەى وشەسازىيەكانى دواترن. ياساكانى

۳-۴: پروسه‌ی مرفولوزی دارشتن:

گرنگترین پروسه‌ی دروستبونی وشه، که دمکری بلین زوریه‌ی شاره‌ایان له‌سمر تاییه‌تمه‌ندییه‌کانی کوکن، پروسه‌ی دارشتنی وشه‌یه. له‌م پروسه‌یهدا وشه‌یه‌کی نوئ به زیادکردنی گیره‌کی وشهداریز (پیشگر یان پاشگر، ناوگر، ...) بو بنکه‌ی فمه‌نگی یان ریزمانیه‌کان دروستده‌بیت.

که‌واته دارشتن زارویه‌که که نامازیه بو یه‌کیک له پروسه سهره‌کیه‌کانی مرفولوزی و دهرنه‌جامی دروستکردنی وشه‌یه‌کی نوییه(محمدی، ۱۳۸۸: ۲۹)، که ئه‌مه‌ش به زیادکردنی یه‌ک یان چند گیره‌کیکی دارشتن بو ره‌گ یان بنکه روده‌دات(Malmkjaer, 1991: 318). کاتامبا دارشتن وه‌ک پروسه‌یه‌کی په‌یوه‌ست به زمان دادمنیت(افلی، ۱۳۸۸: ۲۹).

(مارف، ۲۰۱۴؛ مه‌حوی، ۲۰۱۰؛ شوانی، ۲۰۱۴) به‌م شیویه پیناسه‌ی دارشتنیان کردوه، به‌وه‌ی که‌وا بریتیه له زیادکردنی گیره‌کیک بو سهر وشه‌یه‌ک، که ئه‌م گیره‌که رولی دارشتنی وشه‌یه‌کی نوئ ده‌بیت.

ته‌بته‌بایش دارشتن به یه‌کیک له شیوازه گرنگه‌کانی دروستکردنی وشه له زمانی فارسیدا ده‌زانیت و پنی وایه له دارشتندا له ریگه‌ی گیره‌کلکانه‌وه وشه‌یه‌کی نوئ دروستده‌کمین و له وشه‌یه‌کی فمه‌نگی چند وشه‌یه‌کی فمه‌نگی نوئ دروستده‌کریت(طباطبایی، ۱۳۷۶: ۱۴-۱۷)، بویه دارشتن دروستبونی وشه‌ی نوییه له ریگه‌ی گیره‌کلکانه‌وه(Bauer, 1983: 33).

که‌واته دارشتن، واته دارشتنی وشه‌یه‌ک له وشه‌یه‌کی تر، بو نمونه وشه‌ی derivational به یارمه‌تی پاشگری al- له وشه‌ی derivation مه‌ داریزراوه(Jensen, 1990: 5).

بویه ده‌توانین بلین دارشتن له توئزینه‌وه مرفولوزیه‌یه مؤدیره‌نه‌کاندا به‌گشتی نامازی به بو دروستکردنی گورانکاری له وشه‌ی راسته‌فینه بو به‌رهمه‌نیانی وشه‌یه‌کی نوئ، ئه‌م پروسه‌یه به‌گشتی به زیادکردنی مرفیمه‌کان به ناوی گیره‌ک(که له‌روانگه‌ی تیوری مرفولوزی مرفیمه‌بناغه‌وه له فمه‌نگی وشهدا ریزکراون) بو بناغه‌یه‌ک هله‌ده‌ستیت به به‌رهمه‌نیانی وشه‌ی نوئ.

شقایقش پیی وایه که پروسه‌ی دارشتن جوریکی گیره‌کلکانه‌وه، که بو دروستکردنی وشه‌یه‌کی نوئ به‌کاردیت و به‌ستنه‌وه‌ی گیره‌کی دارشتن به بناغه زورجار هۆکاری گورینی پوله‌که‌یه‌تی، زیادکردنی گیره‌کی دارشتن بو بناغه واتا و چه‌مکیکی نوئ بویان زیادده‌کات، که هه‌ندیکه‌جاریش واتایه‌که پیشبینیه‌کراوه(شقایق، ۱۳۹۵: ۵۴-۵۵)، وه‌ک (روا) که به واتای (جایز و سزاوار)دیت، نه‌ک به واتای به‌کری کاری (رفتن). واته گیره‌ک له روانگه‌ی تیوری مرفیمه‌وه، ئه‌و مرفیمه به‌ندانن که له شیوه‌ی پیشگر یان پاشگر یان ناوگر ده‌چنه سهر وشه‌یه‌ک بو گیرانی نه‌رکیکی ریزمانی یان فمه‌نگی(Trask, 2007: 8)، ههر له‌بهر ئه‌م هۆکاره‌ش، پروسه‌ی دارشتن پیی ده‌وتریت گیره‌کلکانه‌وه(affixation).

گیره‌کلکانه‌وه بریتیه له زیادکردنی یه‌ک یان چند گیره‌کیکی دارشتن بو ره‌گ یان بنکه بو دروستکردنی وشه‌یه‌کی نوئ(محمدی، ۱۳۸۸: ۳۱)، به واتایه‌کی تر گیره‌کلکانه‌وه پروسه‌یه‌کی مرفولوزیه‌یه که له ریگه‌یه‌وه زانیاری فمه‌نگی یان ریزمانی بو بنکه‌که زیادده‌کریت(Crystal, 2008: 16). گیره‌ک توخمیکه ته‌نها کاتیک به‌کاردیت که به‌ستراپینه‌وه به ره‌گ یان بنکه‌وه و له نه‌جامدا به مرفیمی به‌ند دادمنیت.

نابه‌رهمه‌نیوه بو به‌رهمه‌نیی ته‌واو پۆلینبکریت. له سیسته‌می مرفیمه‌بناغه که لیبهر له‌بهرچاوی دمکریت، هه‌مو مرفیمه‌کان، جا نازاد بن یان به‌ند، به زانیارییه‌کانی وه‌ک پۆلی رسته‌سازییان له فمه‌هنگدا ریزکراون و نوسراون؛ هه‌روه‌ها گیره‌کیش چوارچیویه‌کی ومچه‌پۆلی هه‌یه، که ئه‌م چوارچیویه دیاریده‌کات، که ده‌بیت ئه‌و گیره‌که به کام پۆله‌وه به‌ستریته‌وه(Lieber, 2009: 108) بو نمونه له زمانی نینگلیزیدا، مرفیمی hood- چوارچیویه‌کی ومچه‌پۆلی به‌م شیویه‌ی خواره‌وه‌ی هه‌یه:

(3) Hood: [[A], [N]] [N], +abstract
هینکاری ۲-۳ زانیارییه‌کانی ومچه‌پۆل بو پاشگری hood -

له زمانی کوردیدا مرفیمی "گه" چوارچیویه‌کی ومچه‌پۆلی هه‌یه و هه‌ندیکه‌جار ناوی شوین دروستده‌کمن، که‌وا گیره‌کیکی وشهداریزه:

[فر]ره‌گ + [گه] فرگه
[روان]ره‌گ + [گه] روانگه
له زمانی فارسیدا مرفیمی "ار" چوارچیویه‌کی ومچه‌پۆلی هه‌یه و هه‌میشه ئاوه‌لناو دروستده‌کمن، که‌وا گیره‌کیکی وشهداریزه:

[گرفت]فعل + [ار] گرفتار
[درد]اسم + [ار] دردار
رونه که چوارچیوه‌ی ومچه‌پۆلی (لیبهر) شوینگرمه‌یه‌که بو تیوری یاساکی رۆانی وشه‌ی نارۆتوف. له‌بری یاسایه‌ک که گیره‌کی hood- بناستیت، زور ساده hood به مرفیمیک یان زنجیره‌یه‌ک له مرفیمه‌کانی تر ده‌به‌ستیه‌وه و نه‌گه‌ر چوارچیوه‌ی ومچه‌پۆلی بشکینیت و پیشیلی بکات، وشه به‌رهمه‌تاوه‌که به پالیومردا تیناپهریت(Spencer, 1991: 202).

لیرمدا به نمونه‌یه‌کی ساده ده‌توانین جیاوازی نیوان تیوری مرفیمه‌بناغه و وشه‌بناغه‌دا به‌کین، وشه‌ی ناراحتی" وشه‌یه‌کی داریزراوه که پیکه‌ته‌یه‌کی هه‌رمه‌ی و زنجیره‌یه‌ی هه‌یه که ده‌توانیت له‌گه‌ل تیوری مرفیمه‌بناغه‌دا بگونجیت و به‌م تیوره رونه‌بکریته‌وه، ره‌گه‌ز مپیکه‌نیسه‌کانی له‌سهر په‌یوه‌ندی ته‌کنشینی(ناسویی) له ته‌نیشته‌که‌وه دادمنزین. هه‌روه‌ها به سودوه‌رگرتن له په‌یوه‌ندی جینشینی(ستونی)، له جیاتیی وشه‌ی "راحت"، ده‌توانیت وشه‌ی وه‌ک "آرام" به‌کاربه‌نینیت و ئاوه‌لناوی "نارام" و ناوی "نارامی" به‌شیویه‌کی پیوانه‌گیری له‌گه‌ل نمونه‌کانی هاوشیوه له رۆان لئ دروستبکریت و نه‌گه‌ر له تیوری وشه‌بناغه‌ش سه‌رنج بده‌ین، به‌رهمه‌ی کوتایی ئه‌و وشانه ده‌بن که له نه‌ندامانی پۆلی ره‌سه‌نی فمه‌نگین. نامانج و مه‌به‌ستی توئزینه‌وه‌ی ئیمه‌ش ئه‌مه‌یه که‌وا له روانگه‌ی تیوری مرفولوزی مرفیمه‌بناغه‌وه و له ریگه‌ی پروسه‌ی دارشتنه‌وه لیکدانه‌وه و شیکردنه‌وه بو وشهداریزراوه‌کانی زمانی کوردی و فارسی به‌کین. واته له چوارچیوه‌ی مرفولوزی مرفیمه‌بناغه‌وه سه‌رنج له توخم و ره‌گه‌زه‌کانی دروستکمری وشه له زمانی کوردی و فارسیدا ده‌ده‌ین، واته مرفیمه‌کانی زمانی کوردی و فارسی.

دبهسترینهوه، دهگورن؛ وهک پاشگری /ity- که هیزی بناغهکه جیگورکینیدمکات:

5- g'enerous → gener'osity

که ئهوانهی گیرهکی بیلایهمن، تاییهتمندیی فونولوژیی ئه بناغیهی که بییانوه دبهسترینهوه، ناگورن؛ وهک پاشگرهکانی /ness- و /less- که هیزی بناغهکه جیگورکینیدمکات:

6- h'appy → h'appiness

7- h'ome → h'omeless

گیرهکهکانی سهر به هر چینیک دهتوانن له یهک پؤلدا ریزیهندی جیاواریان ههیت، بهلام ریزیهندی گیرهکهکانی ئهم دو چینه، به شنیویهکه که گیرهکه لایهندارمکان له بناغوه نزیکترن و گیرهکه بیلایهنهکان له بناغوه دورترن و له ئهجامدا بهگشتی لهوای گیرهکه لایهندارمکان دینه (Ibid: 91):

8- dangerousness

گیرهکی دارشتن ئهم تاییهتمندییهی ههیه:

۱- پیکهاتهی رستهسازی رستهکه ناگوریت، وهک (خورشید آمد و خورشید پر آمد).

۲- بهزوری پؤلی ریزمانی و واتای بنکه دهگوریت، وهک (غم) که ناوه و (غمناک) که ناوملناوه، لهگهل (جوان) که ناوملناوه و (جوانی) ناوه، بهلام ههمو گیرهکه وشهداریزمکان بهم شنیویه کارناکهن و ههندیکیان پؤل ناگورن.

۳- دابهشکردنی تهواوکهراهی نییه، واته لهگهل ژماریهکی سنوردار له وشهکان بهکاردههیندریت، وهک (مند) که لهگهل (کار) یهکهگرتیت و (کارمند) دروستدمکات، بهلام پؤ نمونه لهگهل (خانه) یهکانگرتیت پؤ ئهوهی (خانهمند) دروستبکات.

۴- لیستی کراوهیان ههیه؛ واته ئهگهری زیادکردن یان کمکردنوهی ژمارمیان ههیه.

۵- بهزوری لهپیش گیرهکه گهردانیهکانوه دین، واته نزیکتر له بناغهی وشهکهوه دیت، وهک (-گر) له (کارگهرا)، که گیرهکی دارشتنی (-گر) لهپیش گیرهکی گهردانی (-ها) وه دیت.

۶- گیرهکه وشهداریزمکان به بهراورد به گیرهکه وشهگهردانیهکان بهبهرهم نین.

۷- وشهیهکی نوئ دروستدمکات که دهروازهی فرههنگی فرههنگهکانی زمان پیکههینیت. (محمدی، ۱۳۸۸: ۳۵؛ شقاقی، ۱۳۹۵: ۶۹-۷۱) (قادر، ۲۰۰۰: ۵۷-۶۳).

و شه داریزروامکانی زمان له دو ئهگهردا یان له دو قالیدا دهردهکهن، چونکه گیرهکه بهشداری له پیکههینان و دارشتنی وشه داریزروادا دهکات و دهچینه سهر وشهیهکی سادهی واتادارهوه، که دهکرتیت له دو یاسایه بخریتهر و:

$$\begin{array}{l} \longrightarrow \quad Y^0 + X^{-1} \\ \longrightarrow \quad (4) X^{+1} \end{array}$$

$$\longrightarrow \quad X^{-1} + Y^0 \\ \longrightarrow \quad (5) X^{+1}$$

له چوارچیهی ئهم دو یاساییدا ئهوهمان پؤ روندیهتهوه که گیرهکهکه یان به پیشوهی وشهکهوه دهکرتیت له شیهی مۆرفیمی پیشگر، یان به دوایهوه دهکرتیت له شیهی مۆرفیمی پاشگر. ههروهه ئهم فۆرمه تازمیه له ئهجامی پهیومندی سینتاکسی نیوان کۆی پیکههینهرمکانیهوه دروستدیهیت، که پهیهسته به تیوری مۆرفولوژیی مۆرفیمبناغوه، که دواتر له لیکدانوهی وشهکانی زمانی کوردی و فارسیدا ناماژهی پیدهکهن. له وشه داریزرواوشدا ئهگهرچی وشهیه ساده پیکههینهری بنهرمتیه، بهلام مهرج نییه سهری وشه داریزروامکه بیت، چونکه ههمو کات وشه سادهکه پؤل و فۆرمی تازه و نوئی دانههیناوه، بهلکو گیرهکهکه ئهم دۆخهی به

بهپیی شوینی گیرهکهکه له وشهکهدا دهتوانریت بهسهر سی جوردا دابهش بکرتیت، که بریتین له پیشگر و پاشگر و ناوگر. پیشگر گیرهکهکه که پؤ سهرمئای رهگ یان بنکه زیاددهکرتیت؛ پاشگرکه پؤ کۆتایی رهگ یان بنکه زیاددهکرتیت و ناوگریش پؤ بهشی ناومرستی وشه زیاددهکرتیت، واتا دهخرتیه ناو رهگ یان بنکهوه (Malmkjaer, 1991: 317; katamba, 1993: 44).

فرههنگی فرههنگی رۆبیرت (Robert) بهم شنیویه پیناسهی "گیرهکه" دهکات: "گیرهکه یهکهیهکی زمانی ناسهر بهخویه که بهستر اوتهوه به وشهیهکهوه پؤ گورینی واتا یان رۆلی ریزمانی و پیش رهگی وشه، نیوان رهگی وشه یان دوا ی رهگی وشه دیت (دهخوارقانی، ۱۳۹۹: ۴۲).

به پشتیهستن بهم پیناسانه، گیرهکهکان پیکهاتهیهکی زمانی ناسهر بهخۆن که دهتوانن زال بن بهسهر فۆرم و واتای وشهکاندا و بهناسانی دهتوانریت بخرینه پؤلی پیکهاتهی وشهسازیهوه. ههرچنده پئویسته ناماژه بهوه بکرتیت که گیرهکهکان به پشتیهستن به پۆسهی مۆرفولوژی له دو پؤلی گیرهکه وشهگهردانیهکان و گیرهکه وشهداریزمکان کۆدهکرتیهوه، گیرهکه گهردانیهکان، وهک له ناوهکهپانهوه دهردهکرتیت، به بهستنهویان به وشهیهکهوه فۆرمی رستهسازی جوراوجوری وشهکه دهمهن بهدستهوه و بهکارهینانیاو هاوشنیویه. به واتایهی که وشهیهکی نوئ دروستناکهن، بهلکو دهبههوی سهرههلهانی فۆرمی جوراوجوری ههمان وشه، که به پشتیهستن به مهرجی رستهسازی بهکاردههینرین، وهک ئهوه گیرهکهکانهی که پؤ رونکردنوه ژماره، کس، کاتی ریزمانی و ... هند بهکاردههیندرین. ئهوه سهرمئای ئهوهی که گیرهکه وشهداریزمکان، به پیچهوانهی گیرهکه وشهگهردانیهکان، رۆلی وشهسازی دهگیرن، بهوه واتایهی که وشه نوئ دروستدیهکن، ژمارمیان زیاتره له گیرهکه وشهگهردانهکان و زورجار پؤلی وشهکان دهگورن، دهتوانن وشهیهک بهرهمبهینن که واتایهکی نوئی ههیت (Kalbasi, 2008: 23-24).

ههروهه دهگورتیت گیرهکهکان له روی مۆرفولوژییهوه ناویانلینراوه، چونکه ههرکاتیک پؤ وشهکان زیاددهکرتین، گورانکاری له واتای ئهوه وشانهدا رودمات، پویه له راستیدا ئهوه نامرازانن که پؤ وشهکان زیاددهکرتین پؤ بهدستهینانی واتای نوئ، بهلام له بنهرندا له رستهدا رۆلی سهر بهخۆ ناگیرن، بهلام کاریگهری لهسهر واتای وشهکاندا دادنهینن له رستهدا (Soltani-Gord Faramarzi, 1997: 190). کهواته گیرهکه پیکهاتهیهکی بچوکه و بهتایا بهکارناهینرین و دهیت ههمیشه به وشه و بنکهیهکی دیکهوه بهسترینهوه پؤ ئهوهی چهمک و واتاکمیان دهر بکهویت.

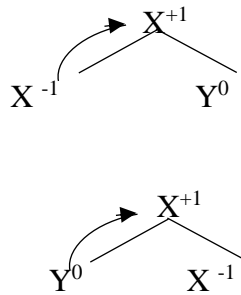
ههروهه سیکرتیک له قوتابخانهی بهرهمهینان له شوینکهوتوانی مۆرفولوژیی فرههنگی، گیرهکهکان به سهر به دو چینی جیاوازدا دابهشدهکات (Selkrik, 1982: 89-90)، که بریتین له:

۱- گیرهکه لایهندارمکان (وندهای غیر خنثی) (non-neurtal affixes) = گیرهکهکانی رهگ = گیرهکهکانی پؤلی یهکه

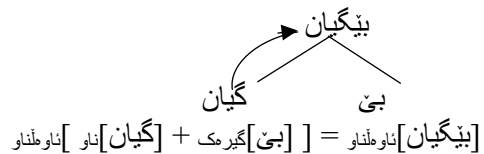
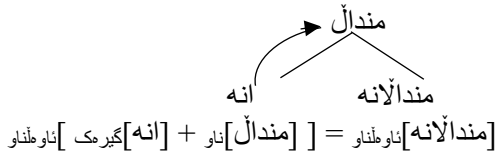
۲- گیرهکه بیلایهنهکان (وندهای خنثی) (neurtal affixes) = گیرهکهکانی وشه = گیرهکهکانی پؤلی دووه

له پیناسهکهپاندا باس لهوه دهکات که ئهوانهی گیرهکی لایهندارن، تاییهتمندیی فونولوژیی ئهوه بناغیهی که بییانوه

همريهک له ريگاي هيکارى درمختى (شیکردنهوى ئیکسباريانه) يان کهوانه ناولنراومکانوه شيدمهکينهوه، ئه راستيانه سهرهومان بو روندهيتهوه:

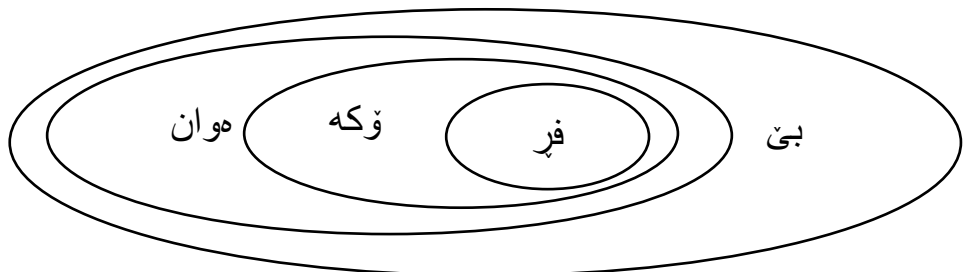

فورمه تازهکه داوه. بهپي همدو ياساکه (X+1) وشه داريزراومهکه دمونيئت، هرچي وشه سادهکيه هميشه (Y0)، بهلام لهگهل ئهوى گيرمهکهه (X-1) ه کهچي سهرهوى وشه داريزراومهکيه، (يونس، 2013: 33)، کاتيک نمونهکان به

زمانهکهوه ريگهيندراو بيت، کهواته زانبارى قسهکس دهربارهى پيکهاتهى وشهى زمانهکيه برينيه له زانينى شينوازي ريزبوني خستنهپاليهکي مورفيمهکان، لهم روانگيهشوه ريزبوني مورفيمهکان له ناستى وشهدا جيگيره و همر جيگورکيکردنيک دهبيته هوى ناريمانى وشهکه. همر لهم بارهيهوه (لينيهر) که يهکيکه له رابهراى تيورى مورفولوژي مورفيمناغه، پي وايه مورفولوژيناسهکان پيکهاتهى وشه هاوشيوه تويزالهکانى پياز دهناسينن، بهجوریک بنکه چيني ناوهويه و همر کام له گيرمهکان دهکونه سهروى ئه چينه(اسلامى پور و ديگران، 1395: 8 - 10). وهک لهم هيکاريبهدا خراوتهوه:

مهبهستى تويزينهوهکيه ئيمه ئهويه کهوا پرۆسهى مورفولوژي دارشتن له زمانى کوردى و فارسيدا له روانگيه تيورى مورفولوژي مورفيمناغهوه بخهينرو، بيگومان همرهکو له پيشوتردا باسما کرد، بيرى سهرمکي تيورى مورفولوژي مورفيمناغه برينيه له ليکدان و ريزبوني مورفيمهکان بو دروستبوني وشهکان و دياربکردنى چونيتهى ريزبهندى مورفيمهکان له کاتى رۆنانى وشهيهکدا، واته کارى ئهم تيوره ليکدانهوه و شیکردنهوى وشه ناسادهکانه. ئهمهش ئهوه دهگهينيت کهوا چونهپاليهکي ئهم مورفيمانه همرهمکي و لهخووه نييه، بهلکو پنوويسته له زنجيرهيهکدا ريکبخت، که له لايين ياساکانى وشهدروستکردنى

هيکارى (2-4): پيکهاتهى وشه له شيوه تويزالى پيازدا. وهرگيراهه له (Lieber, 2009: 38)

پولنهگورمهکان به بنکهوه دهلکيندرين، به بهراورد به گيرمهکه پولگورمهکان، لهم روانگيهوه بهزورى دهبينين له زمانى کورديشدا همر وايه و سهرمتا پاشگري پولنهگورى (-هوان) بو بنکهى ناوى (فرۆکه) زياددهکريت، دواتر پيشگري پولگورى (-بي) بو بنکهى ناوى (فرۆکههوان) زياددهکريت، چونکه کاتيک پاشگري (-هوان) به بنکهوه دهلکيندرت، پولى بنکهکه ناگوريت و همر به ناو دهمنيتهوه، بهلام کاتيک پيشگري (-بي) به بنکهوه دهلکيندرت، پولى بنکهکه له ناوهوه بو ناومئاو دهگوريت، ئهمهش ئه راستيه دهسهلمينيئت، که ريزبهندى گيرمهکان له پيکهاتهى وشهدا له روانگيه تيورى مورفولوژي مورفيمناغهوه هاوشيوه تويزالى پياز وان (Lieber, 2009: 38).

دارشتن بهبههرههترين پرۆسهى مورفولوژيه له زمانى کوردى و فارسيدا، بهم واتايه کهوا ژمارهيهکي زورزور له وشهکانى کوردى و فارسى له ريگيه پرۆسهى دارشتنهوه

بيفرۆکههوان: [بي-] گيرمکي دارشتن + [[فر] رمک + ۆکه] ناوى نامير + [-هوان] ناوى پيشه[ناو مئاو] ئهگس سهرنج بدهين، همر جيگورکيکردنيک به مورفيمهکان له پيکهاتهى وشهکهدا، و مکو (*بي-فر-هوان-ۆکه)، (*فر-ۆکه-هوان-بي)، (*فر-بي-ۆکه-هوان)، دهبيته هوى ناريزمانيبوني وشهکه. له دروستبوني ئهم وشهدا سهرمتا پاشگري (-ۆکه) بو رمگي (فر) زيادکراوه، چونکه گيرمهکانى (-بي) و (-هوان) رمگي کارمه و مکو بنکهى خويان هملنابزيرن، له کاتيکدا پاشگري (-ۆکه) بهو توخمهوه دهلکيت و پولهوشهى ناو بههرهمدينيئت، دواتر پاشگري (-هوان) بو وشهى داريزراوى (فرۆکه) زيادکراوه، پاشان له کوتا همنگاودا پاشگري (-بي) بو وشهى فرۆکههوان زيادکراوه، چونکه پاشگيه (-هوان) بنکهى ناوى هملدهبزيريت، نهک ناومئاو، پيشگري (-بي)ش بنکهى ناوى هملدهبزيريت و ناومئاو رۆدهنيئت، ئهمه له لايهک، له لايهکي ترمهوه بهپي بؤچوني (لينيهر)، سهرمتا گيرمهکه

بەر هەمدین. بەبەر هەمی پرۆسەیی دارشتندا لە مۆرفۆلۆژیدا لەبەر ئەوەیە کە سنوورێکی فراوانتر بۆ قسەکەرانە زمان دەرخستنی ئێستا تا بتوانن وشەیی نوێ بۆ بیر و شتە نوێیەکانی ژبان رۆبۆنن، زۆر لە مۆرفۆلۆژیناسەکانیش ئەم پرۆسەییە بە باشتر و شیاوتر لە پرۆسەکانی تر دەزانن، ئەمەش لەبەر ئەوەی کە لە روی برگەییەوه ئەم پرۆسەییە لە زۆریەتی پرۆسەکانی تر کورتترە، کە ئەمەش ئابوریکردنە لە زماندا، هەروەها گیرەمەکان خۆیان بیواتان و بەهۆی ئەم پرۆسەییەوه واتا و مردەگرن، بنکەیی وشەش هەمان بنکەیی وشە دروستکراویەکیە، واتە لە چەند وشەیی تری دارژراو دوبارەدەبنەوه، وەک وشەکانی (زان، زانی، زانیی، نەزان، ... هتد.) (رحیمی، 1388: 34).

پرۆسەیی مۆرفۆلۆژیی دارشتن لە زمانیکەوه بۆ زمانیکی تر دەگۆریت، بەلام دارشتن یەکیەکە لە تاییەتەندیەکانی زمانە هیندۆئەوروپییەکان بەگشتی، لەم رووشەوه زمانی کوردی و فارسی هاوبەشی زۆریان هەیە (حمەد، 2014: 81)

3- لیکدانەوهی پرۆسەیی دارشتن لە روانگەیی تیۆری مۆرفۆلۆژیی مۆرفیمیباغە لە زمانی کوردی و فارسیدا:

دەتوانین لە روانگەیی تیۆری مۆرفۆلۆژیی مۆرفیمیباغە و ریزبونی مۆرفیمیکانەوه لە پیکهاتەیی وشەیی زمانی کوردی و فارسیدا، پرۆسەیی دارشتن بۆ چەند جۆریک دابەشیکەین، ئەوانیش بریتین لە دارشتنی هەرەمی و ناھەرەمی لەگەڵ دارشتنی پۆلگۆر و پۆلنەگۆر، کە لە خوارموەدا هەریەکیان باسدەکەین و وشە کوردی و فارسییەکانیان پێ لیکدەدەبنەوه:

3-1-1: دارشتنی هەرەمی و ناھەرەمی:

3-1-1-1: دارشتنی هەرەمی:

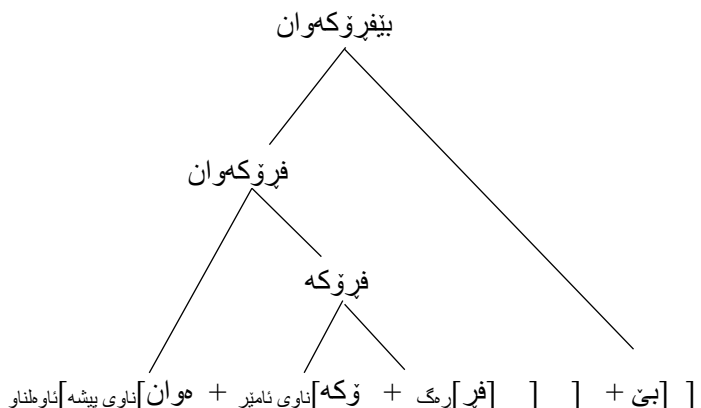
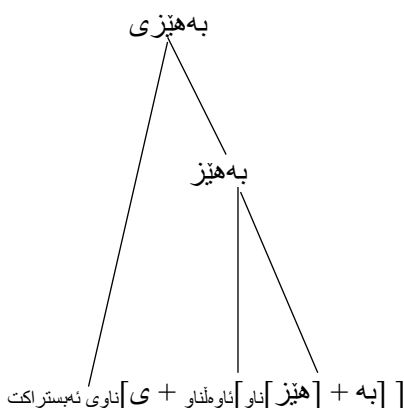
لە زۆر حالەتدا زیاتر لە گیرەکی بەشداری لە دروستکردنی وشەیی دارژراودا دەکات. لەم حالەتدا زۆر جار گیرەمەکان بە ریزبەندیەکی دیاریکراوی هەنگاوبەهەنگاوی بە شێوهی ئاسۆیی بە بناغەوه دەبەسترێنەوه. سەرەتا گیرەکی وشەدارژۆ بۆ بنکەکه زیادەکرتیت و وشەیی نوێ دروستدەکات، پاشان گیرەکی دیکە بۆ ئەم وشە نوێیە(کە ئێستا خۆی بنکەیی وشەکەیه) زیادەکرتیت و بەیەکیەوه دەبەسترێنەوه و وشەیی تر دروستدەکات (ارکان و بیدگلی، 1399: 101). ئەم فورەمی دروستبونی وشە دارژراومە، واتە ئەم جۆرە گیرەکلکاندن کە هەنگاوبەهەنگاوی نەجامدەدریت، بە جۆریک لە هەر هەنگاویکدا گیرەکی بۆ بنکەکه زیادەکرتیت، پێی دەوتریت "دارشتنی هەرەمی"، لە دارشتنی هەرەمی هەر وشەیی

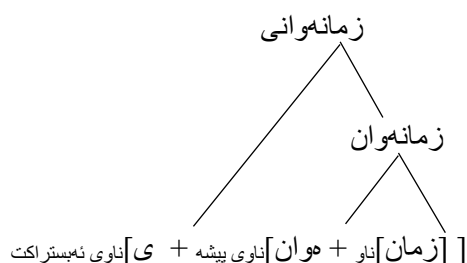
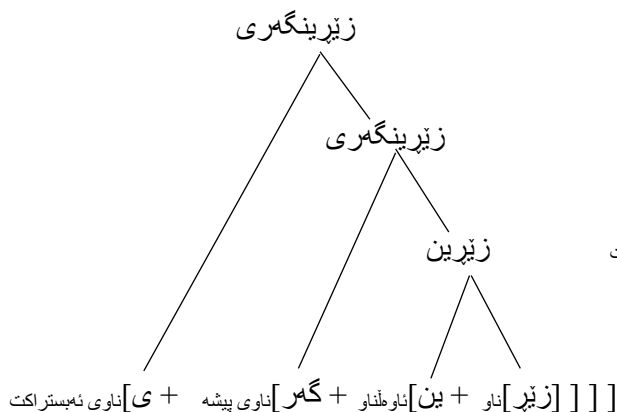
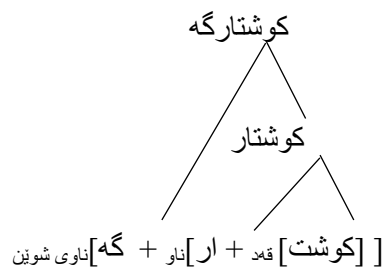
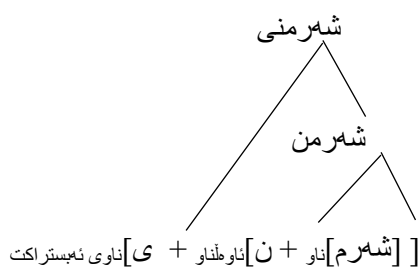
رۆنانی وشەیی دیکەیی نوێ. هەرەمی و کاتی لیکدانەوه و خستەرەوی نمونەکانی زمانی کوردی و فارسی لە خوارموەدا دەردەکەوتیت، کە زیادکردنی گیرەمەکان بۆ پیکهاتەکان و دروستبونی وشەیی تر بە واتای تازە، هۆکاریکە بۆ شیکردنەوهی ئەم وشەدارژراوانە بەپێی تیۆری مۆرفۆلۆژیی مۆرفیمیباغە، هەرەمی و پێشووتردا ئاماژەمان پێداوه، (لێبەر) کە یەکیەکە لە رابەرانی ئەم تیۆرە، لە تیۆرەکی پێی وایە هەموو مۆرفیمیکان چ سەرەخۆ چ بەند لەگەڵ هەموو زانیاریەکانی وەک پۆلی رستەسازییان لە فەرەنگدا تواردەکرتین و ریزدەکرتین. کەوا ئەم تیۆرە هۆکاری ئەوەیە کەوا ئێمە دارشتنی هەرەمی و ناھەرەمی و پیکهاتەیی مۆرفیمیکان لە هەر زمانیکی دیاریکراو جیاکەینەوه، کە دەکرتیت لە رینگەیی کەوانەیی شکاوه یان هێلکاریی درمختییەوه نیشاندێن.

3-1-1-2: دارشتنی هەرەمی لە زمانی کوردیدا:

لە زمانی کوردیدا وشە و پیکهاتەیی هەرەمی زۆرمان هەیە کە دەکرتیت لە روانگەیی تیۆری مۆرفۆلۆژیی مۆرفیمیباغەوه لیکدێرێنەوه، وەک لە لیکدانەوهی ئەم نمونانەیی خوارموەدا دەبینین چۆن مۆرفیمیکان بەپێی سبستەمی مۆرفۆلۆژیی زمانی کوردی بەدواویەکتێریا ریزبون. هەر لەم چوارچۆمییدا ئەومان بۆ روندەبنێتەوه کەوا لەناو گیرەمەکانی زمانی کوردیدا ژمارەیی پاشگرمەکان زیاترە و بەبەر هەمترن و توانایان زیاترە، بە بەراورد بە پێشگرمەکان (حمەد، 2014: 99).

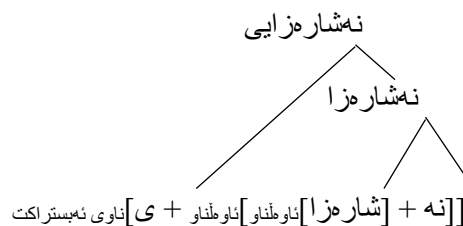
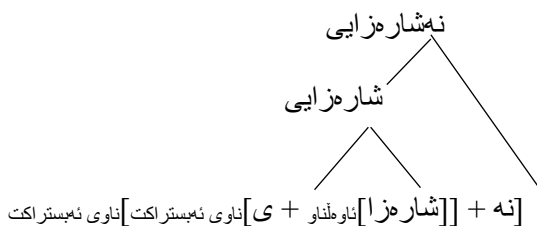
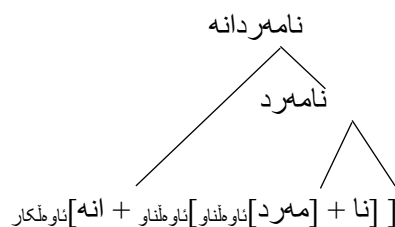
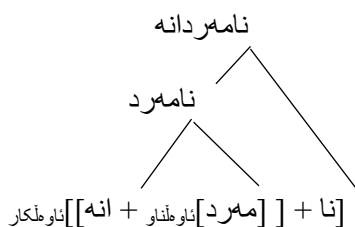
لە زمانی کوردیدا ئەم پیکهاتە و وشەدارژراوانەیی کەوا لە (پێشگر + بنکە + پاشگر + پاشگر) و (بنکە + پاشگر + پاشگر) پیکهاتون، زۆریەتی کات دەکەونه چوارچۆمی دارشتنی هەرەمی، بەلام ئەم پیکهاتە دارژراوانەیی کەوا لە (پێشگر + بنکە + پاشگر) پیکهاتون، مەرج نییە تەنیا لە رینگەیی دارشتنی هەرەمی، بەرەمەتین، بەلکو هەندیکجار لە رینگەیی دارشتنی ناھەرەمی بەرەمەتین (حسین، 2022: 50).

و نهچیتته فسرهنگی زمانهوه، به واتایهکی دیکه پیکهاتهی ناوهندی ئەم جوړه وشانه چ لهگهل پیشگر یان پاشگرهکه بیت، له همدو لایهنهوه وشهیهک دروستهپیت، که دهر وازهی فسرهنگیان همیه له زمانهکهدا و توماردهکرین(حسین، ۲۰۲۲: ۱۳۷)، وهک ئەم نمونهی خوارهوه:

ههندیجگار ئەم جوړه دارشته له زمانی کوردیدا لهم جوړه پیکهاتانهدا بهرچاودهکویت، که وشه دار یژراومه که له (پیشگر + بنکه + پاشگر) پیکهاتیت، که دهکریت له روی همرهمیهوه به دو شیوه لقهکانی دهر بکهن، چ به لای راست یان به لای چپی همرهمهکهوه، بی نهوهی وشهیهک پیکیت، که واتانهدات

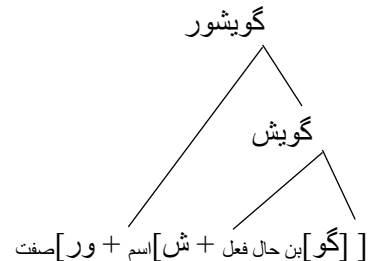
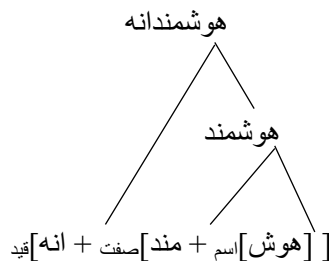
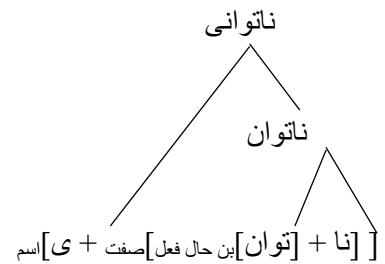
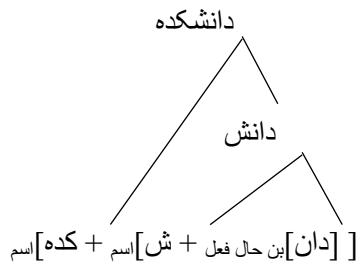
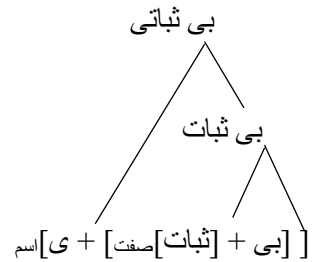
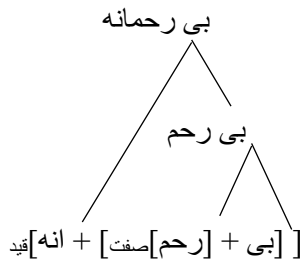
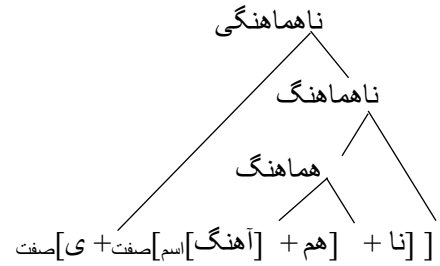
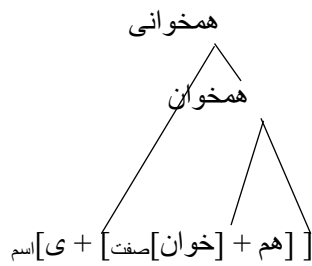
هاوبهشی بنکهی ئەم جوړه گیرهکانه دهگهریتتهوه، چونکه همر چوار گیرهکهکه پۆلی ناو لئاو ههلهبژیرن. ۱-۱-۱: دارشتنی ههرهمی له زمانی فارسیدا: له زمانی فارسیدا وشه و پیکهاتهی ههرهمی زورمان همیه که دهکریت له روانگی تیوری مؤرفولوژیی مؤرفیناغوه لیکدرینهوه(اسلامی پور و دیگران، ۱۳۹۸: ۱۳۰)، وهک له لیکدانیهوی ئەم نمونهی خوارهوه دهیبنین چون مؤرفیمهکان بهیسی سیستمی مؤرفولوژیی زمانی فارسی بهدواییهکتریدا ریزبون، همر لهم چوارچیوهیهدا نهومان بو روندیهیتهوه کهوا

ئهگهر سهیری ئەم دارشته همرهمیهکانی سهروه بکهین، دهیبنین، ههریهک لهم وشانه له (پیشگر + بنکه + پاشگر) پیکهاتون، واته گیرهکهکانی (نا-) و (انه) لهگهل (نه-) و (-ی) بهشدارییان لهم پیکهاتانهدا کردووه و دو دارشتنی ههرهمی جیوازیان به وشهکان داوه، همر بویه ئەم وشه دار یژراوانه له ههنگاوی یهکهمی دارشته ههرهمیهکهیاندا چ لهگهل پیشگرهکان یان پاشگرهکان بیت، وشه و اتاداریان دروستکردووه، وهکو [نا] + [مرد]، [انه] + [انه]، [نه] + [نهارهزا]، [نهارهزا] + [ی]، هۆکاری نههمش بو تاییهتمهندی

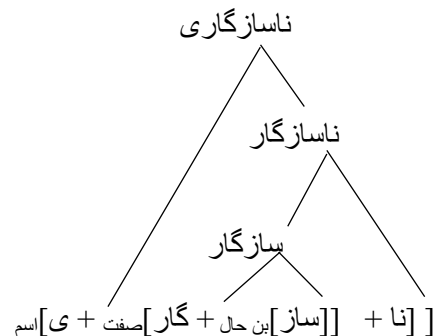
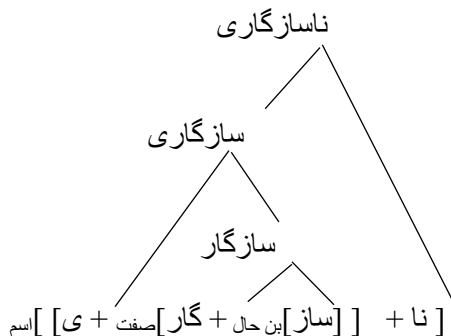
له زمانی فارسیدا ئهم پیکهاته و وشهدار یژراوانه‌ی کهوا له (پیشگر + پیشگر + بنکه + پاشگر) (پیشگر + بنکه + پاشگر) و (بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتون، زوربه‌ی کات ده‌کومنه چوارچنوه‌ی دارشتنی ههرهمیه‌وه.

له‌ئو گیره‌که‌کانی زمانی فارسیدا ژماره‌ی پاشگره‌کان زیاتره و به‌بهره‌مترن و توانیان زیاتره، به به‌راورد به پیشگره‌کان، چونکه زمانی فارسی له بنه‌رتدا زمانیکی پاشگریه‌(تجویدی، 1398: 11-12):

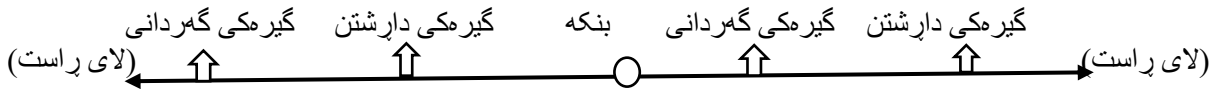

واتا نهدات و نه‌چینه فهره‌نگی زمانه‌وه، به واتایه‌کی دیکه پیکهاته‌ی ناوه‌ندی ئهم جوره وشانه چ له‌گه‌ل پیشگر یان پاشگره‌که بیت، له ههر دو لایه‌نه‌وه وشه‌یه‌ک دروسته‌بیت، که ده‌روازه‌ی فهره‌نگیان هه‌یه له زمانه‌که‌دا و تومارده‌کرین (مشکوه‌الدینی، 1396: 38-39).

هه‌ندی‌کجار ئهم جوره دارشتنه له زمانی فارسیدا له‌م جوره پیکهاتانه‌دا به‌رچاوده‌که‌ویت، که وشه دار یژراومه‌که له (پیشگر + بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتنیت، که ده‌کریت له روی ههرهمیه‌وه به دو شیوه لقه‌کانی ده‌ریکه‌ن، چ به لای راست یان به لای چپه‌ی ههرهمه‌که‌وه، بی نه‌وه‌ی وشه‌یه‌ک پیکهاتنیت، که

له زماني کوردی و فارسيدا دهکريت لهژیر رۆشنايي رمچاوکردني ئهو تايبتمه نډيانهي زماني کوردی و فارسی له روی مورفولوژیيموه ههيانه، له روانگهي تيوری مورفولوژیي مورفيبناغوه ئهو ياسايهي خوارموي ليهه ليجين:

هیلکاری (۱-۳) شیوهی ریزبونی گیرمکی فسر ههنگی و ریزماني له زماني کوردی و فارسيدا.

کهواته دارشتنی ناهرممی ئهم جوره دارشتنهیه کهوا له پیکهاتهیه کدا بنکهیهک ههیه، لهگهل ئهم بنکهیه شدا گیرمکیک یان چهند گیرمکیکی وشهداریژ ههیه. بۆ ئهوهی ئهم جوره دارشتنمیش بیته کایموه دهبیت بنکهکه له یهک کاتدا دو گیرمک یان زیاتر وهر بگریت، ئاساییه ئهگهر همدو گیرمکهکه پيشگر یان پاشگر بن، یان یهکیکیان پيشگر و ئهوی تریان پاشگر بیته، بۆیه مهرجه ئهم بنکهیه همدو گیرمکهکه بهیه کهوه وهر بگریت، ئهگهر نا ئهم وشهیه ناچیهته چوار چیهوهی دارشتنی ناهرممییموه، دهکريت له ریگهی کهوانههی شکاوه یان هیلکاریی درمخنییموه نیشاندیرین.

۱-۲-۱-۳: دارشتنی ناهرممی له نمونهی کوردیدا:

بۆ ههینانهوهی نمونه لهم فۆرمهی دارشتن، دهنوانین وشهکانی وهرک (تیکۆشهر، راخهر و پنخۆر) ناماژ ههینکین، که پیکهاتهیهکی ناهرممییان ههیه. واته له روی دارشتنهوه پهمر موی دارشتنی ههر ممی ناکهن، چونکه له وشهکانی "تئ- + [کۆش] < تیکۆش، [[کۆش] + [م-] < کۆشهر، [را- + [خه]] < راخه، [[خه] + [م-] < خهر، [پی-] + [خۆ]] < پیخۆ ، [[خۆ] + [م-] < خۆر"، نازانریت له ههنگاوی یهکههدا کام له گیرمکهکان بۆ بنهکهکان زیادکراون، مهبهست لهمه ئهمه کهوا نازانریت سهرما پيشگرهکان یان پاشگرهکان بۆ بنکهکه زیادکراون، چونکه لهم جوره دارشتنهدا، بنکهکه چه لهگهل پيشگره کهدا بیته ومکو *[[را] + [خه]]، چه لهگهل پاشگره کهدا بیته ومکو *[[خه] + [م-]]، وشهیهک بهر ههمناهینن، که واتای ههیبیت و له فسر ههنگی زماندا تومار بگریت، ههر بۆیه بهم جوره دارشتنه دهگوتریت ناهرممی، واته له یهک کاتدا پيشگر و پاشگر مکان دمخرینه پال بنهکهکانهوه بۆ ئهوهی وشهیهکی واتادار دروستیبیت. ئهم جوره دارشتنه له زماني کوردیدا زیاتر لهم جوره پیکهاتهیهدا بهر چاوده کهوتیت، که وشه دارژراومه که له (پيشگر + بنکه + پاشگر) پیکهاتیبیت، که له ریگهی کهوانههی شکاوه و هیلکاریی درمخنییموه رونکراوتهوه:

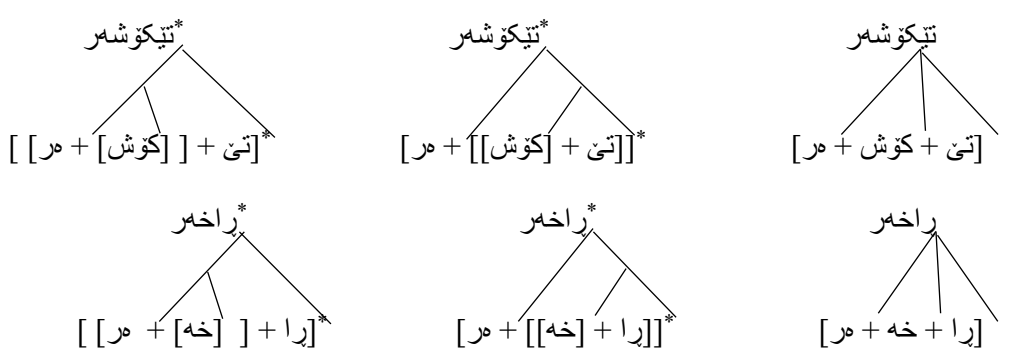
لهم ياسايدا ئهوه مان بۆ رونده بیتهوه کهوا گیرمکهکانی دارشتن له زماني کوردی و فارسيدا، چه له شیوهی پيشگر یان پاشگر بن، ههر دهکهونه لای راستی گیرمکه گهردانیهکان(قادر، ۲۰۰۰؛ کلباسی، ۱۳۸۷)، وهرک لهم نمونهدا دهمر ده کهوتیت:

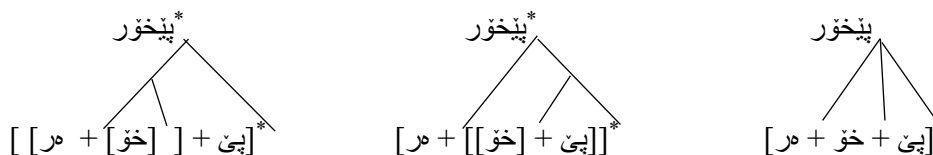
باخچه وانهکان: [[باخ] بنکه + [چه] گیرمکی دارشتن + [مهوان] گیرمکی دارشتن + [-هک] گیرمکی گهردانی + [-ان] گیرمکی گهردانی] ههلیانده گريت: [[ههل-] گیرمکی دارشتن + [یان-] نوسهک + [ده-] گیرمکی گهردانی + [گر] بنکه + [-ئ] گیرمکی گهردانی] بازیگران: [[بازی] بنکه + [گر] گیرمکی دارشتن + [-ان] گیرمکی گهردانی]

برمی گردهم: [[بر-] گیرمکی دارشتن + [می-] گیرمکی گهردانی + [گرد] بنکه + [م-] گیرمکی گهردانی]

۱-۲-۲: دارشتنی ناهرممی:

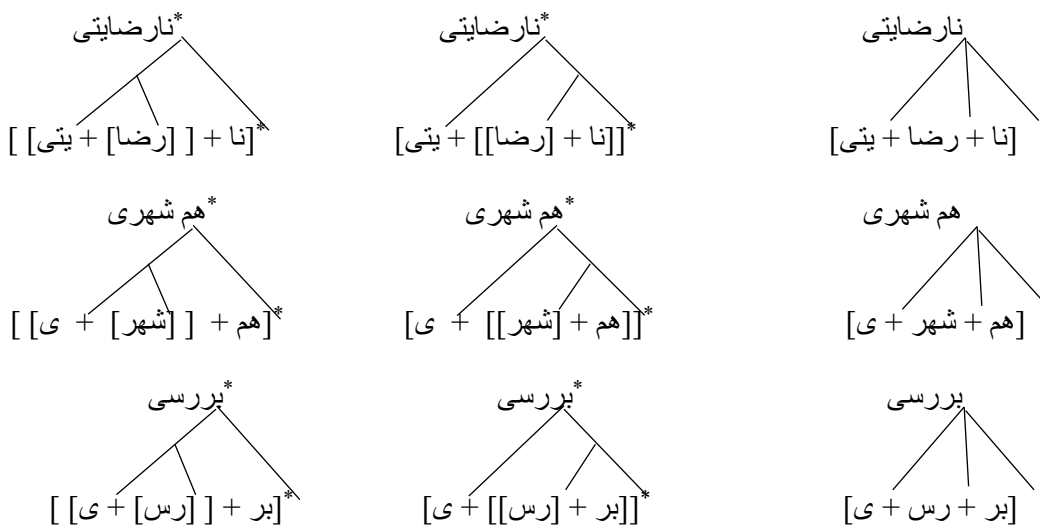
له تهمرهی پيشوتردا باسمان له وشهی دارژراو کرد، که چون له ریگهی دارشتنی ههرمییموه دروستدهبون، بهلام پیویسته ناماژه بهمهش بکهین، که وشهی دارژراو ههمیشه بهم شیوهیه دروستانریت ههندیکجار گیرمکهکان نهک یهکبهیهک و ههنگاوبههنگاوه، بهکو بهیه کهوه و به بهستنهوهی دو گیرمک(پيشگر و پاشگر) له یهک کاتدا به بنکهوه دهلکین و وشهی دارژراو دروستدهکهن، ههر بۆیهش ئهم فۆرمهی دارشتن پیی دهنوتریت "دارشتنی ناهرممی" (شقایق، ۱۳۹۵: ۸۶)، لهم بارودۆخهدا ناتوانریت دیاری بگریت که کام گیرمک سهرما بۆ بناغمهکه زیادکراوه و کام بهش له وشهکه زوتر دروستبوهوه (ارکان و بیگللی، ۱۳۹۹: ۱۰۲). واته ئهم جوره پیکهاتهیه که دهچنه چوارچیهوهی دارشتنی ناهرممییموه، به جوړیک سازکراون که ناتوانریت ههنگاوهکانی دروستبونی و پهيوهندی نیوان یهکه پیکهینهر مکانی دیاری بگریت، چونکه گشت یهکه پیکهینهر مکانی وشهکه لهناو یهک باز نهدا له یهک تۆری پهيوه نډيدان، ئهمهش له بهر ئهويه، که ههر ومکو گوتمان گشت یهکه پیکهینهر مکان له یهک کاتدا ئهو پهيوه نډيهيان دروستکردوه نهک بهجیا(خالد، ۲۰۲۱: ۶۵-۶۶)، واته له نیوان یهکه پیکهینهر مکاندا پهيوه نډيهیکی یهکسان ههیه.

واته له زمانی کوردیدا ئه و شانهی کهوا له ریگای دارشتنی ناهرممیهوه دروستبون، ژمارمیان کهمتره له و شانهی کهوا له ریگای دارشتنی ههرمیهوه دروستبون (حسین، ۲۰۲۲: ۱۵۲-۱۵۳)، ئهمهش پهیهوسته بهوهی کهوا کاتیک دو گیرهک به جیا و ههنگاوبه ههنگاو دهچنه سهه بناغهوه، ئهوا بناغه و گیرهکهکان دو پیکهاته و وشه ی جیاواز له زماندا دروستدهکهکن، که ههر پیکهاتهیهک بو مههستیک و بواریکی تاییهتی بهکار دیت، ئهمهش بو دهولهه ندردنی فهرهنگ بهسوده، بهلام کاتیک دو گیرهک له یهک کاتدا دهچنه سهه بناغیهک و وشه و پیکهاتهیهکی نوئ له زماندا دروستدهکهکن، بهلام ئهمه بو قسهکهری زمان شتیکی ئاسان نییه، چونکه ههمیشه ههولئ ئهوه دهوات که بهکورتترین و سادهترین وشه واتا و مههستهکهی خوی بگهیهنیت.

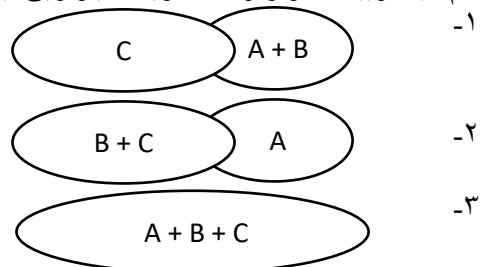
۳-۲-۱: دارشتنی ناههرمی له نمونهی فارسیدا:
 بو هینانهوهی نمونه لهم فورمه ی دارستن له زمانی فارسیدا، دهتوانین وشهکانی وهک (نارضایتی، هم شهری، همایش و بررسی) ناماژ مپیکهین، که پیکهاتهیهکی ناهرممیان ههیه.

زمانی کوردی و فارسیدا ژماره ی پیشگرهکان به بهراورد به ژماره ی پیشگرهکان زور کهمتره (خالد، ۲۰۲۱: ۹۱) (ارکان و بیدگی، ۱۳۹۹: ۱۰۲).

ئهگهر سههرنج لهم نمونه بدهین که له ههردو زمانهکهدا و مرگیراون و له ریگای دارشتنی ناهرممیهوه شیکراونهتهوه، ههچ وشهیهک بهرچاوانکهوئیت که دو پیشگر بهیهکهوه چوئینته سهه بناغیهک، هۆکاری ئهمهش بو ئهوه دهگهر یتهوه کهوا له

لهم هیلکارییهی خواروهدا دهکرتیت جیاوازی نیوان دارشتنی ههرمی و ناههرمی بکهین:

۳-۲-۱: دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى كوردیدا:

ئەگەر بمانەوئیت نمونهى دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى كوردیدا بهئینبەهه، دەتوانین نامازە بە ھەندىك لە وشە دارپۆر او مەكان بكەین، كە بە زیادکردنى گيرەكى وشەدارپۆر پۆلى وشەبناغە دەگۆرئیت:

[جوان] ناوئلفناو + ی [ناوئىستراكت = جوانى ناوئىستراكت
 [ژن] ناوئلفناو + انە [ناوئىستراكت = ژنانە ناوئىستراكت
 [سەر] ناوئىستراكت + مەكى [ناوئلفناو = سەرەكى ناوئلفناو
 [چاك] ناوئلفناو + ە [ناو = چاكە ناو
 [كۆر] ناو + انى [ناوئلفناو = كۆر انى ناوئلفناو
 [كۆر] ناو + انى [ناوئلفناو = بەتا ناوئلفناو
 [ب] + [گۆر] ناوئىستراكت = بگۆر ناوئلفناو
 [شەو] ناو + ان [ناوئىستراكت = شەوان ناوئىستراكت
 [سەر] ناو + باز [ناوئلفناو + ی] ناوئىستراكت = سەربازى ناوئىستراكت

ئەبىستراكت

[بە + [باش] ناوئلفناو + ی] ناوئىستراكت = بەباشى ناوئىستراكت
 بە سەرنجدان لە نمونهكان و ئەو تووژىنەوانەى كەوا لەبەردەستدايون ئەو دەردەكەوئیت، كەوا لە دارشتنى پۆلگۆردا ئاوەلكارەكان كەمترین بەكارهێنانیان لە زمانى كوردیدا ھەيە (يونس، ۲۰۱۳: ۵۲-۵۴).

۳-۲-۲: دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى فارسیدا:

ئەگەر بمانەوئیت نمونهى دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى فارسیدا بهئینبەهه، دەتوانین نامازە بە ھەندىك لە وشە دارپۆر او مەكان بكەین، كە بە زیادکردنى گيرەكى وشەدارپۆر پۆلى وشەبناغە دەگۆرئیت:

[شاد] صفت + ی [اسم = شادى اسم
 [دیار] اسم + ی [صفت = دیوارى صفت
 [نا + [سپاس] اسم] صفت = ناسپاس صفت
 [آموز] [بن مضارع فعل + گار] اسم = آموزگار اسم
 [نا + [بين] [بن مضارع فعل + ا]] صفت = نابینا صفت
 [با + [هوش] اسم] صفت + انە [صفت = باھوشانە صفت
 [عشق] اسم + ول [صفت + انە] صفت = عشقولانە صفت
 [شاد] صفت + انە [قید = شادانە قید
 [عمر] صفت + ا [قید = عمر ا قید

بە سەرنجدان لە نمونهكان و ئەو تووژىنەوانەى كەوا لەبەردەستدايون ئەو دەردەكەوئیت، كەوا لە دارشتنى پۆلگۆردا ئاوەلكارەكان كەمترین بەكارهێنانیان لە زمانى فارسیدا ھەيە. لە بەشى ئاوەلكاردا پاشگرى // لەگەل ناودا يەك دەگۆرئیت و ئاوەلكار دروستدەكات، ئەم گيرەكە لە بنەردندا لە زمانى عەرەبىيەو ھەرگير او و تا رادەيەكى زور لە زمانى فارسیدا بەكار دێت (كلباسى، ۱۳۸۷: ۱۱۲).

۳-۲-۳: دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى كوردیدا:

ئەگەر بمانەوئیت نمونهى دارشتنى پۆلگۆر لە زمانى كوردیدا بهئینبەهه، دەتوانین نامازە بە ھەندىك لە وشە دارپۆر او مەكان بكەین، كە بە زیادکردنى گيرەكى وشەدارپۆر پۆلى وشەبناغە ناگۆرئیت:

[دەرمان] ناو + ساز [ناو = دەرمانساز ناو
 [دار] ناو + ستان [ناو = دارستان ناو
 [كەباب] ناو + چى [ناو = كەبابچى ناو

لە خالى يەكەمدا (A + B) بەيەكەو پێكەتەيەك دروستدەكەن و پاشان لەگەل پێكەتەيە (C) يەكەگرن و پێكەتەيەكى تر دروستدەكەن، واتە ئەم پێكەتەيەى دروستدەبێت لە رێگای دارشتنى ھەر مەبەستەو دەبێت و ھەنگاوبەھەنگاوە، بۆ نمونه وشەى (ناخۆشى) كە سەرەتا (نا + خۆش) يەكیانگرتوو و (ناخۆش) دروستبوو، دواتر (ناخۆش + ی) يەكیانگرتوو و (ناخۆشى) دروستبوو.

لە خالى دووھەمدا (C + B) بەيەكەو پێكەتەيەك دروستدەكەن و پاشان لەگەل پێكەتەيە (A) يەكەگرن و پێكەتەيەكى تر دروستدەكەن، واتە ئەم پێكەتەيەى دروستدەبێت لە رێگای دارشتنى ھەر مەبەستەو دەبێت و ھەنگاوبەھەنگاوە، بۆ نمونه وشەى (بەخۆشى) كە سەرەتا (خۆش + ی) يەكیانگرتوو و (خۆشى) دروستبوو، دواتر (بە + خۆشى) يەكیانگرتوو و (بەخۆشى) دروستبوو.

لە خالى سێھەمدا (A + B + C) بەيەكجار و بەيەكەو پێكەتەيەك دروستدەكەن و ناشتوانرێت ئەو دياربىكرێت كە كامەيان پێش كامە كەرسەتى تر چۆتە ناو پێكەتەكەو، واتە ھەرسى كەرسەتەكە بەيەكجار و لە يەك كاتدا وشەكەيان دروستكردوو، كەواتە ئەم پێكەتەيەى دروستدەبێت لە رێگای دارشتنى ناھەر مەبەستەو و ھەنگاوبەھەنگاوا نابێت، بۆ نمونه وشەى (بێفەرمانى) كە لە (بى + فەرمان + ی) يەو دروستبوو.

۳-۲-۳: دارشتنى پۆلگۆر و پۆلنەگۆر:

ئەوئى پەيوەندى بە پێكەوھەتتى گيرەك و بنكەو ھەيە، ھەندىك بنكە و گيرەك، دەركردەكەيان پۆلىكى نووبە، واتە پۆلگۆرن. ھەندىك بنكە و گيرەكى تر ھەن، دەركردەكەيان پۆلىكى نوئى نوبە، واتە پۆلنەگۆرن، بىگومان ئەم بەيەكەوھەتتى بنكە و گيرەكانە لە رێگای تيورى مۆرفۆلۆژى مۆرفيمناغەو ئىكەدەرىتەو.

پرووسەى دارشتن تايبەتمەندى تىكرەدە و دەركردەيى لەخۆدەگرت، كە پشت بەم ياسا گشتىيە دەبەستت، گريمان (ا) تىكرەدەيى بۆ دەركردەى (ب)، ھەروەھا دەركردەى ياسا گشتىيەكەى پێشتر كە (ب) يە، دەكرت بىتە تىكرەدەى دەركردەيى ترى وەك (پ)، بەم شۆبەيە خوارەو:

۱- ا- [نان]

ب- [نانەو]

ب- [نانەو] ب [نانەواخانە]

دەركردەى ھەر پرووسەيەكى دارشتن بۆ پۆلەوشەى وەكو (ناو، ئاوەلفناو، ئاوەلكردار و كار) دەگۆرئیت، بەجۆرىك دەكرت دەركردە پۆلەوشەكەى جياوازبێت لە پۆلەوشەى بنكەكە (بناغەكە)، يان دەشێت بەھەمان پۆلەوشە بىننیتەو و تەنيا و مچەپۆلى وشەكە دەگۆرئیت (حسین، ۲۰۲۲: ۷۱)، لەم روانگەيەشەو، گيرەكە وشەدارپۆرەكان بۆ پۆلگۆرەكان و پۆلنەگۆرەكان پۆلنەدەكرن.

كەواتە دو جۆرى ترى دارشتنمان ھەيە. ئەوانىش دارشتنى پۆلگۆر و دارشتنى پۆلنەگۆر، ئەگەر لە ئەنجامى گيرەكلەكاندەو پۆلى ريزمانى وشەكە بگۆرئیت، ئەوا مامەلە لەگەل دارشتنى پۆلگۆردا دەكەین، بەلام لە دارشتنى پۆلنەگۆر، پۆلى ريزمانى وشەكە ناگۆرئیت (علويان، ۱۳۹۰: ۲۱)، ئيمە لەم تووژىنەوئىيە كۆمەلەيەكى نمونه لە زمانى كوردى و فارسیدا دەھىننەو و لە روانگەى تيورى مۆرفۆلۆژى مۆرفيمناغەو نامازە بە دروستبوونى و ريزبونى مۆرفيمەكان دەكەین لە قالبى وشەدارپۆر او مەكاندا.

کوردیدا وهرگیراون و شیکراونهتهوه، ئهومان بو روندهبینهوه که تهنه پینشگر و پاشگر و مکو گیرمک رۆل دهبینن له دارشتنی وشه داریزراومکاندا، بهلام ناوگر له دوخی نیستای زمانی کوردی و فارسیدا نابینریت.

نهجام

1- له کۆی ئهومان نمونانهی که وهرگیراون و بهپیتی ئهومان تووژینهوانهی که له بهردهستدایون، له کاتی لیکدانهوهی وشه داریزراومکانی کوردی و فارسیدا له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه ئهومان بو دهردهکهوینت، کهوا له ههر دو زمانهکهدا ژماره ی پاشگر مکان به بهراورد به ژماره ی پینشگر مکان زیاترن.

2- ههندیگ جار دارشتنی ههرمی له زمانی فارسیدا لهم جوړه پیکهاتانهدا بهرچاودهکهوینت، که وشه داریزراومکه له (پینشگر + بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتینت، که دهکرت له روی ههرمییهوه به دو شیوه لقهکانی دهر بکهن، چ به لای راست یان به لای چپیی ههرمییهوه، له زمانی کوردیشدا ههندیگ جار دارشتنی ههرمی لهم پیکهاتانهدا بهرچاودهکهوینت، که وشه داریزراومکه له (پینشگر + بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتوه، که دهکرت له روی ههرمییهوه به دو شیوه لقهکانی دهر بکهن، چ به لای راست یان به لای چپیی ههرمییهوه.

3- له زمانی فارسیدا ئهومان پیکهاته و وشه داریزراوانه ی کهوا له (پینشگر + پینشگر + بنکه + پاشگر) (پینشگر + بنکه + پاشگر) و (بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتون، زۆربه ی کات دهکهونه چوارچیه ی دارشتنی ههرمییهوه.

له زمانی کوردیدا ئهومان پیکهاته و وشه داریزراوانه ی کهوا له (پینشگر + بنکه + پاشگر + پاشگر) و (بنکه + پاشگر + پاشگر) پیکهاتون، زۆربه ی کات دهکهونه چوارچیه ی دارشتنی ههرمییهوه، بهلام ئهومان پیکهاته داریزراوانه ی کهوا له (پینشگر + بنکه + پاشگر) پیکهاتون، مهرج نییه تهنا له ریگی دارشتنی ههرمییهوه بهرهمهاتین، بهلکو ههندیگجار له ریگی دارشتنی ناههرمییهوه بهرهمهاتین.

4- دارشتنی ناههرمی له زمانی کوردی و فارسیدا زیاتر لهم جوړه پیکهاتانهدا بهرچاودهکهوینت، که وشه داریزراومکه له (پینشگر + بنکه + پاشگر) پیکهاتینت.

5- له زمانی کوردی و فارسیدا له دارشتنی پۆلگۆردا زیاتر پاشگر مکان رۆلدهگیرن له درشتنی وشه، بهلام له دارشتنی پۆلگۆردا پاشگر و پینشگر مکان رۆلدهگیرن له دارشتنی وشه، که ئهمنش به خالیکی هاوبهشی نیوان ئهومان دو زمانه دادهنریت.

6- له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه دهردهکهوینت، که لهناو گیرمهکانی زمانی کوردی و فارسیدا له سازکردنی وشه ی داریزراودا ژماره ی پاشگر مکان زیاتره و بههرهمترن و توانایان زیاتره، به بهراورد به پینشگر مکان.

7- ههروهها له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه له کۆی ههومان وشه داریزراوانه ی که له زمانی فارسی و کوردیدا وهرگیراون و شیکراونهتهوه، ئهومان بو روندهبینهوه که تهنه پینشگر و پاشگر و مکو گیرمک رۆل دهبینن له دارشتنی وشه داریزراومکاندا، بهلام ناوگر له دوخی نیستای زمانی کوردی و فارسیدا نابینریت.

[برا] ناو + یهتی] ناو = برایهتی ناو

[نا + [خۆش] ناو ملناو] ناو ملناو = ناخۆش ناو ملناو

[مهله] ناو + هوان] ناوی پیشه + گه] ناوی شوین = مهله مانگه ناوی شوین

[نا + [پاک] ناو ملناو] ناو ملناو = ناپاک ناو ملناو

[شاخ] ناو + هوان] ناوی پیشه + ی] ناوی نهیستراکت = شاخهوانی ناوی نهیستراکت

نهیستراکت

[راو] ناو + چی] ناوی پیشه + یت] ناوی نهیستراکت = راوچینی ناوی نهیستراکت

نهیستراکت

[زاراوه] ناو + ساز] ناوی پیشه + ی] ناوی نهیستراکت = زاراوه ساری ناوی نهیستراکت

زاراوه ساری ناوی نهیستراکت

3-2-4: دارشتنی پۆلنهگۆر له زمانی فارسیدا:

ئهنگهر بمانهویت نمونه ی دارشتنی پۆلنهگۆر له زمانی فارسیدا بهینینهوه، دهنانین ئاماژه به ههندیگ له وشه داریزراومکان بکهین، که به زیادکردنی گیرمکی وشه داریزراوی پۆلی وشه بناغه ناگۆریت:

[گندم] اسم + زار] اسم = گندم زار اسم

[دانش] اسم + گاه] اسم = دانشگاه اسم

[ده] اسم + کده] اسم = دهکده اسم

[دست] اسم + ه] اسم = دسته اسم

[تن] اسم + دیس] اسم = تندیس اسم

[دریا] اسم + چه] اسم = دریاچه اسم

[هم] + [سر] اسم = همسر اسم

[نا + [درست] صفت] صفت = نادرست صفت

[نا + [مهربان] صفت] صفت = نامهربان صفت

ههروهکو دهبینن له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه دارشتنی پۆلگۆری و پۆلنهگۆری له چهند وشهیهکی زمانی کوردی و فارسیدا لهگهل چۆنیتهی ریزبونی مؤرفیمهکان له پیکهاتهی وشهکاندا خراوتهرو. به سهرنجدان له وشه داریزراومکانی ههر دو زمانهکه ئهومان بو دهردهکهوینت، که ژماره ی ئهومان وشانه ی کهوا له ریگی دارشتنی پۆلگۆر هوه دروستبون له زمانی فارسی و کوردیدا، سنوردارتر و کهمترن له ژماره ی ئهومان وشانه ی کهوا له ریگی دارشتنی پۆلنهگۆر هوه دروستبون، ههروهها پۆلگۆر مکان زیاتر له شیوه ی پاشگر دهردهکهون، بهلام پۆلنهگۆر مکان، زیاتر له شیوه ی پاشگر و پینشگریش دهردهکهون (حمد، 2014: 56)، که ئهمنش به خالیکی هاوبهشی نیوان ئهومان دو زمانه دادهنریت.

گیرمهکانی دارشتن پۆلیکی کراون، واتا ژماره یان جیگیر نییه و به تیهیرونی کات دهگۆرین، ههروهیه دهبین له پرۆسه ی دارشتن له زمانی کوردی و فارسیدا گیرمکی دارشتن پۆلیکی گرنگ دهگۆریت و ژماره یان زۆرتره له گیرمه که ریزمانیهکان (بروانه: مارف (2014)؛ قادر (2000)؛ حمد (2014)؛ خدر (2022)؛ کلباسی (1387)؛ شقاقی (1395)، افراسی (1399)).

له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه دهردهکهوینت، که لهناو گیرمهکانی زمانی کوردی و فارسیدا له سازکردنی وشه ی داریزراودا ژماره ی پاشگر مکان زیاتره و بههرهمترن و توانایان زیاتره، به بهراورد به پینشگر مکان (حمد، 2014: 99، 130)، ئهمنش به خالیکی هاوبهشی نیوان ئهومان دو زمانه دادهنریت. که دهگهرینهوه بو ئهومان رهگ و ریشه هاوبهشه ی که لهنیوان ئهومان دو زمانه ههیه.

ههروهها له روانگهی تیوری مؤرفۆلۆژیی مؤرفیمناغهوه له کۆی ههومان وشه داریزراوانه ی که له زمانی فارسی و

سهرا چاوهکان

به زمانی کوردی:

1. حسین، شمال زکی. (۲۰۲۲). ریزبوونی مؤرفیمه بئدمکان له زمانی کوردیدا. نامه ماستر. فاکهلتی پهرورده. زانکوی سؤران. سؤران.
2. حمد، شێروان حسین. (۲۰۱۴). توانای مؤرفیمی بئند له دوولمهئندکردنی فهرهنگ و راپهراندنی ئهمرکی سینتاکسیدا (لینکولینهمیهکی بهراوردکاریه لهئنوان زمانی کوردی و فارسیدا). نامه دکتورا. سکولی زمان. فاکهلتی زانسته مرؤ فابیتیهمکان. زانکوی سلیمانی. سلیمانی.
3. خالد، فاروق عزیز. (۲۰۲۱). بیکهاته بهکهنگاویهمکان له زمانی کوردیدا له چوارچویه مرؤ فولؤژیی بیکهئیناندا. نامه ماستر. فاکهلتی ناداب. زانکوی سؤران. سؤران.
4. خدر، عمر صالح. (۲۰۲۲). بهسههمی گیرمه وشهدارنژهمکان له رۆنالی ناو له زمانی کوردیدا. نامه ماستر. کولژی پهرورده - فه لاندزئ. زانکوی راپهرین. رانیه.
5. رهحیمی، کامران. (۱۳۸۸). بهماکانی وشهسازی و وشهروان له زمانی کوردیدا. چاپی بهکههم. نشر گوتار. سقز-کوردستان.
6. عبیدوللا، نسا فتاح. (۲۰۱۵). دیارده مرؤ فولؤجیههمکان لهئنوان زمانی کوردی و نینگلیزیدا. نامه ماستر. فاکهلتی پهرورده. زانکوی کویه. کویه.
7. فتاح، محمهد مهعرف؛ قادر، سهباح رهشید (۲۰۰۶)، چهئند لایهنیکی مرؤ فولؤجی کوردی. چاپی بهکههم، سلیمانی.
8. قادر، صباح رهشید. (۲۰۰۰). هاوبیژی و فرهواتایی له (گیرمه) دا. نامه ماستر. کولژی زمان. زانکوی سلیمانی.
9. شوانی، رهفیق. (۲۰۱۴). وشهسازی زمانی کوردی. چاپی دووهم. کومهلهگی چاپخانهی داودی. کهرکوک.
10. مارف، ئهمرهحمانی حاجی. (۲۰۱۴). وشهروان له زمانی کوردیدا. چاپخانهی رۆژه لآت. ههولیز.
11. مهحویی، محمهد. (۲۰۱۰). مرؤ فولؤژیی و بهیهکداچوونی بیکهاتههمکان-مرؤ فولؤژیی کوردی. بهرگی بهکههم. سلیمانی. سلیمانی.
12. بونس، سهمیره توفیق. (۲۰۱۳). سینتاکسی وشه له زمانی کوردیدا. نامه ماستر. کولژی زمان. زانکوی سه لآههئین. ههولیز.

به زمانی فارسی:

28. Bauer, L. (1983). English Word- Formation. Cambridge: Cambridge University Press.
29. Bochner, H. (1993). Simplicity in Generative Morphology. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
30. Booij, G. (2010). Construction Morphology. Oxford: Oxford University Press.
31. Crystal, David. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics. Blackwell Publishing LTD.
32. Hasplemath, Martin, 2002, Understanding Morphology, New York, Oxford University press, Inc.
33. Jensen, J.T. (1990). Morphology: word structure in Generative Grammar. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.
34. Kalbasi, I. (2008). The derivative structure of words in contemporary Persian. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies [In Persian].
35. Katamba, F. (1993). Morphology. Hampshire and London: Macmillan Press LTD.
36. Lieber, R. (2009). Introducing Morphology. New York: Cambridge University Press.
37. Malmkjaer, K. (1991). The Linguistic Encyclopedia. Routledge.
38. Selkrik, O. E. (1982). The Syntax of Word. The MIT Press. London.
39. Soltani-Gord Faramarzi, A. (1997). From word to speech (Persian language grammar in a simple way). Tehran: Mobtakeran Publishing House [In Persian].
40. Trask, R. L. (2007). Language and Linguistics – The Key Concept. second edition. Routledge. London.
13. ارکان، فائزه و بیدگلی، تهمنیه حیدرپور. (۱۳۹۹). صرف: رویکردهای نظری و کاربردی آنها در تحلیل زبان فارسی. چاپ اول. سمت. تهران.
14. اسلامی پور، نجمه و خیابانی، شهرام مدرس و مدرس، بهرام و کلباسی، ایران. (۱۳۹۵). بررسی و مقایسه ساختارهای مرکب پربسامد در زبان فارسی براساس دو الگوی صرفی واژه بنیاد و تکواژ بنیاد. فصلنامه مطالعات زبانها و گویشهای غرب ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، سال سوم، شماره ۱۴، صص ۱-۲۲.
15. اسلامی پور، نجمه و خیابانی، شهرام مدرس و مدرس، بهرام و کلباسی، ایران. (۱۳۹۸). مقایسه ساختارهای مشتق پربسامد در زبان فارسی از منظر صرف واژه بنیاد و صرف تکواژ بنیاد. مجله زبان و زبانشناسی، دوره پانزدهم، شماره ۲۹، صص ۱۱۳-۱۳۵.
16. افراشی، ازینتا. (۱۳۹۹). ساخت زبان فارسی. ویراست دوم. چاپ چهارم. سمت. تهران.
17. اقلی، فرزانه حاج. (۱۳۸۸). بررسی ابهامات تحلیل تکواژ در کتب زبان فارسی دوره متوسطه. پایان نامه کارشناسی ارشد. رشته زبان شناسی همگانی. دانشکده ادبیات و علوم انسانی. دانشگاه تهران.
18. تجویدی، غلامرضا. (۱۳۹۸). واژه شناسی انگلیسی همراه با فرایندهای واژه سازی در انگلیسی و فارسی. چاپ یازدهم. سمت. پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی. تهران.
19. دهخوارقانی، ساناز و مرند، ناهیده جلیلی. (۱۳۹۹). از تکواژ تا واژه: رویکرده تطبیقی نام مشاغل در زبان فارسی و فرانسه.

تفسير عملية الاشتقاق من منظور نظرية علم صرف المورفيم – الأساس اللغتين الكردية والفارسية

الملخص:

عنوان البحث (تفسير عملية الاشتقاق من منظور نظرية علم صرف المورفيم – الأساس اللغتين الكردية والفارسية). والغرض الرئيس من هذه الدراسة هو تقديم عملية الاشتقاق في تفسير الكلمات الكردية والفارسية من منطلق نظرية علم صرف المورفيم – الأساس، و كيفية ترتيب المفردات الصرفية معًا لتشكيل الكلمات. ثم عرض أوجه الشبه والاختلاف بين اللغتين في إطار عملية الاشتقاق. حسب هذه النظرية، علما أن الوحدة الرئيسة للتحليل الصرفي هي المورفيم. كما أن طريقة نافيكس في هذا المورفيم المعجمي المستقل له بوابة معجمية خاصة به في قاموس اللغة. وقد اعتمدنا في هذه الدراسة على أحد نماذج نظرية علم صرف المورفيم – الأساس، وهو نموذج (ليبر) للتنظيم المعجمي. و في إطار اللغتين الكردية والفارسية اتخذنا بعض الكلمات المشتقة التي يتم تفسيرها وفقًا لهذه النظرية. كما قدمنا أنواع عمليات الاشتقاق باللغتين الفارسية والكردية.

الكلمات الدالة: علم صرف المورفيم – الأساس، عملية الاشتقاق، الاشتقاق الهرمي و غير الهرمي، الاشتقاق تغيير الطبقة والحفاظ على الطبقة.

Analysis of derivational process from the perspective of the morpheme-based morphology theory in kurdish and persian

ABSTRACT:

The main purpose of this study is to present the derivational process in the analysis of Kurdish and Persian words from the perspective of the morpheme-based morphological theory of how morphemes are arranged together to form words. Then, the similarities and differences between the two languages within the framework of the derivational process are presented. In this theory, the main unit of morphological analysis is a morpheme, which is a unit comprised of a word or something smaller than a word, whether it is a free morpheme or an affix. Similarly, affixes, like lexical free morphemes, have their lexical entry in the dictionary of every language. Therefore, we have employed the Lieber model of lexical organization, which is a morpheme-based morphology theory. After that, we have taken some derivational words that are analyzed via this theory within the context of Kurdish and Persian. Finally, the researchers have presented the types of derivational processes in both aforementioned languages.

Keyword: Morpheme-based morphology, derivational process, hierarchical and non-hierarchical derivation, class changing, and class maintaining derivation.